

בענין הפקעת הלוואותיו של עכו"ם (ואבידתו)

I. סוגיא בבא קמא קיג. – קיג:

מתני'. אין פורטין לא מתיבת המוכסין ולא מכיס של גבאין, ואין נוטלין מהם צדקה, אבל נוטל הוא מתוך ביתו או מן השוק.

גמ'. ומוכסין. והאמר שמואל: דינא דמלכותא דינא! אמר רב חנינא בר כהנא אמר שמואל: במוכס שאין לו קצבה; דבי ר' ינאי אמרי: במוכס העומד מאליו ... רב אשי אמר: במוכס <כנעני> גוי, דתניא: ישראל <וכנעני אנס> וגוי שבאו לדין, אם אתה יכול לזכהו בדיני ישראל - זכהו ואמור לו: כך דינינו, בדיני <כנענים> אומות העולם - זכהו ואמור לו: כך דינכם, ואם לאו - באין עליו בעקיפין, דברי ר' ישמעאל; ר"ע אומר: אין באין עליו בעקיפין, מפני קידוש השם. ור"ע, טעמא דאיכא קידוש השם, הא ליכא קידוש השם - באין, וגזל כנעני מי שרי? והתניא: אמר ר' שמעון, דבר זה דרש ר"ע כשבא מזפירין: מנין לגזל כנעני שהוא אסור? ת"ל: (ויקרא כ"ה) אחרי נמכר גאולה תהיה לו, [קיג:] שלא ימשכנו ויצא, יכול יגלום עליו? ת"ל: (ויקרא כ"ה) וחשב עם קונהו, ידקדק עם קונהו! ... אלא אמר רבא, לא קשיא: כאן בגזילו, וכאן בהפקעת הלוואתו. א"ל אביי: עבד עברי - הפקעת הלוואתו הוא! רבא לטעמיה, דאמר רבא: עבד עברי גופו קנוי.

אמר רב ביבי בר גידל אמר ר"ש חסידא: גזל כנעני אסור, אבידתו מותרת; גזילו אסור, דאמר רב הונא: מנין לגזל הכנעני שהוא אסור? שנאמר: (דברים ו') ואכלת את כל העמים אשר ה' אלהיך נותן לך, בזמן שהן מסורים בידך, ולא בזמן שאינם מסורין בידך; אבידתו מותרת, דאמר רב חמא בר גורלי אמר רב: מנין לאבידת הכנעני שהיא מותרת? שנאמר: (דברים כ"ב) לכל אבדת אחיך, לאחייך אתה מחזיר, ואי אתה מחזיר לכנעני. ואימא: הני מילי היכא דלא אתי לידיה, דלא מחייב לאהדורי בתרה, אבל היכא דאתי לידיה אימא ליהדרה! אמר רבינא: (דברים כ"ב) ומצאתה, דאתאי לידיה משמע. תניא, ר' פנחס בן יאיר אומר: במקום שיש חילול השם, אפ"ל אבידתו אסור. אמר שמואל: טעותו מותרת; כי הא דשמואל זבן מכותי לקנא דדהבא במר דפרזלא בד' זוזי, ואבלע ליה חד זוזא.

תניא ר' פנחס בן יאיר אומר במקום שיש חילול השם אפ"ל אבידתו אסור אמר שמואל טעותו מותרת כי הא דשמואל זבן מכותי לקנא דדהבא במר דפרזלא בד' זוזי ואבלע ליה חד זוזא רב כהנא זבן מכותי מאה ועשרים חביתא במאה ואבלע ליה חד זוזא אמר ליה חזי דעלך קא סמיכנא רבינא זבן דיקלא הוא וכותי לצלחא א"ל לשמעיה קדם ואייתי מעיקרו דכותי מנינא ידע

II. דעות בראשונים ושו"ע

(1) רמב"ם הלכות גזלה ואבדה פרק א

ב: ואסור לגזול כל שהוא דין תורה, אפילו גוי עובד עבודה זרה אסור לגזלו או לעשקו, ואם גזלו או עשקו יחזיר. ... ד: איזה הוא עושק, זה שבא ממון חבירו לתוך ידו ברצון הבעלים וכיון שתבעוהו כבש הממון אצלו בחזקה ולא החזירו כגון שהיה לו ביד חבירו הלוואה או פקדון או שכירות והוא תובעו ואינו יכול להוציא ממנו מפני שהוא אלם וקשה, ועל זה נאמר (ויקרא י"ט י"ג, דברים כ"ד י"ד) לא תעשק את רעך.

(2) רמב"ם הלכות גזלה ואבדה פרק ה

יא: במה דברים אמורים שהמוכס כליסטיס בזמן שהמוכס גוי או מוכס העומד מאליו או מוכס העומד מחמת המלך ואין לו קצבה אלא לוקח מה שירצה ומניח מה שירצה, אבל מכס שפסקו המלך ואמר שילקה שליש או רביע או דבר קצוב והעמיד מוכס ישראל לגבות חלק זה למלך ונודע שאדם זה נאמן ואינו מוסיף כלום על מה שגזר המלך אינו בחזקת גזלן לפי שדין המלך דין הוא, ולא עוד אלא שהוא עובר המבריה ממכס זה מפני שהוא גזול מנת המלך, בין שהיה המלך גוי בין שהיה מלך ישראל.

(3) שיטה מקובצת מסכת בבא קמא דף קיג/ב

עבד עברי גופו קנוי. הקשה רבי מאיר והא אמרינן בהשולח דגוי לא קני לישראל לגופו אלא למעשה ידיו. ותירץ דהני מילי לענין דלא בעי מיניה גט שחרור דאפילו עבד עברי הנמכר לישראל אין גופו קנוי לו ממש למציאותו ולולדותיו שילדה לו אשתו הישראלית ולא בעי גט שחרור והא דאמר גופו קנוי לענין דלא חשיב כאלו הוא משכון בידו בשביל מעותיו דלא נבעי שטרא מיניה קודם שש ויובל אלא נימא ליה באפי תרי זיל מיהו לעולם לא קני ליה אלא למעשה ידיו. הרא"ש ז"ל:

והרמ"ה ז"ל כתב בפרטיו וז"ל הא דתניא את זו דרש רבי עקיבא מניין לגזל הגוי שהוא אסור שנאמר בעבד עברי הנמכר לגוי אחרי נמכר גאולה וכו' ליתא דקיימא לן כרב אשי דשרי בהפקעת הלואתו דומיא דמוכס ועבד עברי הפקעת הלואתו היא דקיימא לן עבד עברי אין גופו קנוי ורבא דאמר גופו קנוי הא איתותב בפרק קמא דקידושין. ועוד דהא רב ביבי בר גוזלא ורב הונא אמר רב לית להו הא דרבי עקיבא דהא אינהו לא קא אסרי אלא בזמן שאין מסורין בידך. ע"כ:

(4) חידושי המאירי בבא קמא דף קיג:

נמצא שאף עובדי האלילים ושאנים גדורים בדרכי הדתות אסור לגזלם ואם נמכר לו ישראל אסור לצאת מידו בלא פדיון וכן אסור להפקיע את הלואתו ומ"מ אין אדם חייב לחזר אחר אבדתו כדי להחזירה לו ולא עוד אלא אף מי שמצא אבדתו אינו חייב להחזירה שמציאה מקצת קנין הוא וחזרתו דרך חסידות ואין אנו כפופים לחסידות למי שאין לו דת וכן טעותו אם טעה מאליו שלא מתחבולתו ולא מהשתדלותו אין הכרח בהשבתו ומ"מ אם נודע לו על כל פנים חייב להחזירו וכן אף באבדה כל צד שיהא חלול השם בעכובה מחזירה הא כל שהוא מעממין הגדורים בדרכי הדת ועובדי האלהות על איזה צד אף על פי שאמונתם רחוקה מאמונתנו אינם בכלל זה אלא הרי הם כישאל גמור לדברים אלו אף באבדה ואף בטעות ולכל שאר הדברים בלא שום חלוק:

(5) רמב"ן על התורה דברים כג:כ

וביאור בכאן שיהיה רבית הנכרי מותר, ולא הזכיר כן בגזל ובגנבה כמו שאמרו (ב"ק קיג): גזל גוי אסור אבל הרבית שהוא נעשה לדעת שניהם וברצונם לא נאסר אלא מצד האחווה והחסד, כמו שצוה (ויקרא יט יח) ואהבת לרעך כמוך, וכמו שאמר (לעיל טו ט) השמר לך פן יהיה דבר עם לבבך בליעל וגו', ועל כן אמר למען יברכך ה' אלהיך, כי חסד ורחמים יעשה עם אחיו כאשר ילוננו בלא רבית ותחשב לו לצדקה וכן השמיטה חסד באחים, לכך אמר (שם פסוק ג) את הנכרי תגוש, וקבע לו ברכה, כי הכתוב לא יזכיר הברכה רק בצדקה ובחסדים, לא בגזל ובגנבה ובאונאה:

(6) שו"ע חושן משפט סימן שמח

(ב) כל הגונב אפילו שוה פרוטה עובר על לאו דלא תגנובו וחייב לשלם, אחד הגונב ממון ישראל או הגונב ממון של עכו"ם, ואחד הגונב מגדול או מקטן. הגה: טעות עכו"ם כגון להטעותו בחשבון או להפקיע הלואתו, מותר ובלבד שלא יודע לו דליכא חילול השם (טור ס"ג), ויש אומרים דאסור להטעותו, אלא אם טעה מעצמו שרי (מרדכי פרק הגוזל בתרא):

III. דברי מוסר והשקפה

(7) תלמוד ירושלמי בבא מציעא דף ח/ג

שלו שמעון בן שטח הוה עסיק בהדא כיתנא אמרין ליה תלמידוי ר' ארפי מינך ואנן זבנין לך חדא חמר ולית את לעי סוגין אזלון זבנון ליה חדא חמר מחד סירקאי ותלי ביה חדא מרגלי אתון לגביה אמרין ליה מן כדון לית את צר' לעי תובן אמ' לון למה אמרין ליה זבנינן לך חד חמר מחד סירקאי ותלי ביה חדא מרגלי אמ' לון וידע בה מרה אמרין ליה לא א"ל לון איזל חזר לא כן אמר רב הונא ביבי בר גוזלון בשם רב התיבון קומי רבי אפילו כמאן דמר גזילו של גוי אסור כל עמא מודיי שאבידתו מותרת מה אתון סברין שמעון בן שטח ברברון הוה בעי הוה שמעון בן שטח משמ' בריך אלהון דיהודאי מאגר כל הדין עלמא.

(8) רמב"ם הלכות גזלה ואבדה פרק יא הלכה ג

אבידת הגוי מותרת שנ' (דברים כ"ב ג') אבידת אחיך, והמחזירה הרי זה עובר עבירה מפני שהוא מחזיק ידי רשעי עולם, ואם החזירה לקדש את השם כדי שיפארו את ישראל וידעו שהם בעלי אמונה הרי זה משובח, ובמקום שיש חלול השם אבידתו אסורה וחייב להחזירה, ובכל מקום מכניסין כליהם מפני הגנבים ככלי ישראל מפני דרכי שלום.

(9) סמ"ג - חלק מצות עשה - מצוה עד

כבר דרשתי לגלות ירושלים אשר בספרד ולשאר גליות אדום כי עתה שהאריך הגלות יותר מדאי יש לישראל להבדיל מהבלי העולם ולאחוז בחותמו של הקב"ה שהוא אמת ושלא לשקר לא לישראל ולא לגוים ולא להטעותם בשום ענין ולקדש עצמם אף במותר להם שנאמר (צפני ג', יג) שארית ישראל לא יעשו עולה ולא ידברו כזב ולא ימצא בפיהם לשון תרמית וכשיבא הקב"ה להושיעם יאמרו הגויים בדין עשה כי הם אנשי אמת ותורת אמת בפיהם אבל אם יתנהגו

עם הגויים ברמאות יאמרו ראו מה עשה הקב"ה שבחר לחלקו גנבים ורמאים ועוד כתוב (הושע ב, כה) וזרעתיה לי בארץ כלום זרע אדם כור אחד אלא למצא כמה כורים כך זורע הקב"ה ישראל בארצות כדי שיתוספו עליהם גרים וכל זמן שהם מתנהגים בהם ברמאות מי ידבק בהם והרי הקפיד הקב"ה על גזל הרשעים שנאמר (בראשית ו, יא) ותמלא הארץ חמס, עוד אני מביא ראיה מירושלמי דפרק אלו מציאות (ה"ה) שאומר שם רבנין סבייא זבנין חד כרי דחטין מגוים ואשכחן ביה צררא דזוזי והחזירו להם ואמרו הגוים בריך הוא אלהון דיהודאי וכיוצא בזה מספר שם מעשים הרבה מאבדת הגוים שהחזירו מפני קידוש השם עיקרי מצות השבת אבדה בפרק אלו מציאות:

(10) ירושלמי בבא קמא פ"ד הל"ג

מעשה ששילח המלכות שני איסטרוטיות ללמוד תורה מרבן גמליאל ולמדו ממנו מקרא משנה תלמוד הלכות ואגדות ובסוף אמרו לו כל תורתכם נאה ומשובחת חוץ משני דברים הללו שאתם אומרים בת ישראל לא תילד לעכו"ם אבל עכו"ם מיילדת לבת ישראל לא תניק בנה של עכו"ם אבל עכו"ם מניקה לבת ישראל ברשותה גזילו של ישראל אסור ושל עכו"ם מותר. באותו שעה גזר רבן גמליאל על גזילות עכו"ם שיהא אסור מפני חילול השם. שור של ישראל שנגח לשור של עכו"ם פטור וכו' בדבר הזה אין אנו מודיעין למלכות אפי' כן לא מטיין לסולמיה דצור עד דשכחון כולן: